

6. Ці існуе для вас такі панятак, як славянская супольнасьць / супольнасьць былых савецкіх народаў?

Вольга Абрамава

У асноўным, калі гавораць пра славянства, зь меркаваньняў прыстойнасьці гавораць пра культуру, а маюць на ўвазе – фактар крыві. Фактар крыві – ня тое, што варта было б класыці ў аснову разгляду, таму што з аднаго боку – расейцы, беларусы, нават сэрбы, а з другога боку – чэхі, палякі – і ўсё гэта славяне. Рухаемся сёньня мы зусім рознымі шляхамі, самабытнымі, аўтаномнымі шмат у якіх адносінах. Таму славянства я не прымяю, я лічу, што гэта палітычны канструкт. Можа, нават не палітычны, а ідэалагічны. Калі б сталі разглядаць канфесійны фактар усярэдзіне гэтай тэорыі славянства, дык гэта магло блегчы ў аснову пошуку роднасьці нейкіх глыбінных каштоўнасьцяў. Калі ў краіне ёсьць шматвекавая даміноўная канфесія, то яна ня можа не накладаць па систэме каштоўнасьцяў адбітак на стан масавай съядомасці. Гэта значыць, дапусьцім, вэртыкаль улады выцякае ня толькі з папярэдніх традыцыяў палітычнага ўладкаванья, але і з таго, як да гэтага ставілася рэлігія, што дамінуе ў краіне. Гэта ўпłyвае.

А вось судружнасьць народаў былога СССР ёсьць, за выключэннем краінаў Балтыі – яны зайсёды былі нечым аднародным, паколькі іншая культура, іншая гісторыя, іншы спосаб уваходжання ў краіну. А ў цэлым мэнтальнасьць, вядома, шмат у якіх адносінах падобная. Прынамсі, мы разумеем адно аднаго. Чаму вельмі добра і лёгка было б весьці беларускім бізнэсмэнам справы з ізраільскім партнэрамі? Таму што там вельмі шмат выхадцаў з былога Савецкага Саюзу. У іх

ня толькі няма з намі моўнага бар'еру, але і няма разыходжаньня ў разуменъні аднаго і таго ж. Ня будзе так, што, калі я гавару «стрыжана», мяне разумеюць як «голена». Мяне разумеюць акурат так, як я хачу гэта сказаць. І дакладна так я ўспрымаю суразмоўніка.

Святлана Алексіевіч

Што да народаў былога СССР – гэта выдуманая супольнасць. Мне даводзіцца езьдзіць у розныя постсовецкія краіны – Грузію, Туркмэнію, і я бачу: савецкі чалавек яшчэ жыве, але ўсё-такі народы адыходзяць ад гэтай съядомасці да сваіх каранёў.

А вось славянскае адзінства – каранёвае, за ім будучыня. Мне ня блізкія ідэі панславізму. Але тое, што за славянскай еднасцю будучыня, для мяне нават не пытаныне. Увесь съвет яднаеца паводле нейкіх прынцыпаў. Прыедзьце на Скандынаўскі пайвостраў: Швэцыя, Фінляндый, Нарвэгія – розныя краіны, яны адчуваюць сябе як розныя, але ёсьць нешта агульнае для іх. Тое самае вы адчуцеце, калі праедзце па Японіі і Кітай.

Цяпер мы ваюем зь мінулым, успамінаем нейкія крыўуды. Але, па-моіму, гэты час ужо сыходзіць. Сучасны беларускі інтэлектуал, мне здаецца, нават не павінен ужо гаварыць пра нейкую варожасць да Расеі.

Яўген Бабосаў

Гістарычная супольнасць «савецкі народ» не адбылася. Ёсьць славянская супольнасць. «Славянскі базар» у Віцебску, нядаўні Кангрэс славянскіх народоў у нас – гэта тое, што ёсьць. Ёсьць славянская супольнасць, толькі трэба зрабіць так, каб усходнія славяне не адрываліся далёка ад заходніх – ад тых жа палякаў, чэхаў, славенцаў.

Я думаю, што трэба шырэй глядзець: славяне ёсьць і ў Баўгарыі, і ў Чэхіі, і ў Славакіі, і ў Славеніі. Трэба пашыраць! Дарэчы, падчас вайны было такое аб'яднаныне. Пасьля вайны яно неяк паблякла, а ўвогуле ж нядрэнна было б адрадзіць. Гэтае паняцье існуе.

Анжаліка Борыс

Мне больш падабаецца эўрапейская супольнасьць.

Генадзь Бураўкін

Ёсьць такі панятак і адчувањне славянскай еднасьці. Як, даруйце, можна быць па-вясковаму ў вельмі добрых стасунках з суседзямі, але калі нармальная сям'я, то найбліжэйшыя – твае сваякі. Ёсьць славянская еднасьць. Іншая справа, што ня трэба запалітызоўваць гэтыя нітачкі, якія звязваюць славянаў, гэтыя нашыя стасункі. Запалітызоўваць іх, tym больш спэкуляваць на іх – я катэгарычна супраць.

Будзем гаварыць прама: нам жа лягчэй зразумець славака і славенца, чым фіна, немца. Праз доўгія гады мы некалі далей адзін ад аднаго адыходзілі, бліжэй падыходзілі, але еднасьць нейкая была. Я катэгарычна супраць таго, каб славянскае поле выбарачна памячаць. Таму што славяне – гэта ня толькі рускія, беларусы і ўкраінцы. Гэта і палякі, і чэхі, і славакі, і славенцы, і сэрбы, і харваты. Для мяне славянскі съвет – увесь гэты арэал. І калі выбіраюць з гэтага арэалу нейкую частку і толькі ёй прысвойваюць права гаварыць ад імя славянаў – гэта няправильна. Калі ня ўлічваюцца інтарэсы ўсіх, гэта ўжо несправядліва. І наадварот, калі гаворка ідзе быццам бы пра еднасьць славянаў, а мы ледзь не як ворагаў успрымаем нашых суседзяў-славянаў – ну, чаго ж гэта варта? Але еднасьць такая бяспрэчна ёсьць, і хай яна будзе. Бо я за разнастайнасьць съвету і супраць казарменнасьці. У съвеце павінна быць разнастайнасьць: ёсьць славянскі съвет, ёсьць франкамоўны съвет, ёсьць ангельскамоўны, ёсьць афрыканскія ўзгліёны. Таму хай гэта ўсё застаецца. Іншая справа, каб гэтая разнасьць не была варожая. Каб гэта была не варажнечча, а мірнае спаборніцтва. Давайце будзем змагацца за тое, каб мы далі як мага больш добрага съвету. І калі ў гэтым найбольш добрага дадуць славяне – ну што ж, пааплядуем славянам. Калі больш дадуць афрыканцы – пааплядуем Афрыцы. Больш дадуць кітайцы – парадуемся за кітайцаў.

Так што я лічу, што славянская еднасць ёсьць. А вось наконт народаў ССРП ситуацыя больш складаная. У Савецкі Саюз уваходзілі вельмі розныя суб'екты – пачынаючы ад краінаў і тэрыторыяў рэспублік, дзе ледзь яшчэ адышлі ад фэўдалізму, і да краінаў, якія ў цывілізацыйным сэнсе былі ўжо або блізка, або ў самой Эўропе (маю на ўвазе балтыйскія). І таму ўсё гэта было спалучана даволі штучна. А калі ня штучна, то пад вялікім націкам. Таму Савецкі Саюз і распаўся, а зусім не таму, што там нейкія пляны... Так, пляны былі, бяспрэчна, было процістаянне, процідзеяньне дзівюх вялікіх дзяржаваў, якія прэтэндавалі на тое, каб кіраваць съветам. Гэта было, гэта рэальнасць. Але ні іх шпіёнскія пляны развалі Савецкі Саюз, ён сам разваліўся, як у нечым негрунтоўная, недастаткова прадуманая сям'я. Семдзесят гадоў для многіх, пяцьдзесят гадоў практычна для ўсіх краінаў, якія былі ў Савецкім Саюзе, – гэта даволі значны гістарычны пэрыяд часу. Тое, што за гэты час наладзіліся сувязі эканамічныя, я ўжо не кажу пра палітычныя і культурныя (асабліва культурныя) – гэта факт. І мне, напрыклад, вельмі шкада, што сёняня я не могу так пастаянна і пільна сачыць за раззвіцьцём літаратуры ў Грузіі, Армэніі, Сярэдняй Азіі, як я гэта мог рабіць у час Савецкага Саюзу. Канечне, я сёняня менш ведаю пра літаратуру Літвы, Латвіі, Эстоніі й нават Расеі і Украіны, чым тады. Так што я хацеў бы, каб гэтыя сувязі не разрываліся. Яны могуць мяніцца якасна, нават колькасна. Але тое, што яны часам прости абарваліся, праста абсечаныя – гэтага мне шкада. Таму нейкая супольнасць культурная, ува ўсякім выпадку – жаданыне яе ня страйць, яшчэ застаецца. Ува ўсялякім разе, мае сустрэчы апошнія часу зь людзьмі з Малдовы, з Прыбалтыкі, з Грузіі, з Азэрбайджану (я ўжо не кажу пра Украіну і Расею) пацьвярджаюць: нам не хапае веданыня адно аднаго. А ў культуры, літаратуры веданыне адно аднаго – гэта ў нейкім сэнсе вучоба адно ў аднаго, гэта выхад на ўзоровень, які павінен быць, бо мы ж арыентуемся на лепшыя ўзоры. Таму я за тое, каб сувязі (перш за ўсё культурныя, пра эканоміку мне цяжэй гаварыць, бо я не эканаміст, але напэўна і там тое ж), там дзе яны эфектыўныя, дзе працуюць на прагрэс і дэмакратыю, каб яны заставаліся. І ня трэба ад іх адмахвацца. Калі тое-сёе можна ажыўіць і раззвіць, я за гэта.

Алесь Бяляцкі

Славянская супольнасьць безумоўна існуе. У якім пляне? Зноў жа, у мэнтальным. Тоё, што тычыцца нацыянальнай ідэнтычнасці, яно ў вялікай ступені (можа быць, на 80%) у славянаў аднолькавае. Можа быць, я сказаў не зусім «беларускае», але ў гэтым я ўжо шмат пераконваўся. 80% усіх «ужымак», усіх учынкаў, схем паводзінаў, паводзінаў групаў народаў у розных сітуацыях: і ў войску, і калі яны на гулянках, і калі яны працуюць, і калі яны адпачываюць, – яны ідэнтычныя. І гэтым вельмі адрозніваюцца, напрыклад, ад немцаў ці ад французаў, ад іншых неславянскіх групаў. Гэта сапраўды так. Мяне вельмі заўбяляе і весяліць, калі прыяжджаеш, напрыклад, у Харватію за паўтары-дзяўзе тысячы кілямэтраў ад Менску і трапляеш у кампанію хлопцаў, якія п'юць віно, ці працуюць, ці яшчэ нешта робяць, ты адчуваешь, наколькі гэта ўсё падобна да таго, што адбываецца тут, у нас, у Беларусі.

Мы, славянскія народы, на сёньняшні дзень не настолькі яшчэ разъбегліся, каб казаць, што мы абсалютна нешта іншае. Можна, канечне, казаць, але толькі на ўзору ідэнтычнасці, вызначэння звычак, паводзінаў, манеры мысленія, манеры працы, культуры паводзінаў і г. д. Мы яшчэ настолькі бліzkія, што гэта патрабуе дадатковага вывучэння. У мяне асабіста гэта выклікае захапленыне, таму што я адчуваю сябе, фактычна, як дома – ад Адрыятыкі да Японскага мора.

У гэтым сэнсе расейцы не выключэнне. Наколькі ў пляне палітычным, у пляне стратэгічным нам трэба на сёньняшні дзень ад іх як мага далей адышыці, настолькі ў пляне чалавечым, у пляне пабудовы нейкіх чалавечых контактаў, культурнага ўзаемагранікнення, можа быць – эканомікі й г. д. мы можам знайсці агульную мову. Можа быць, зноў-ткі, думка дзіўная як для мяне – чалавека, якія столькі гадоў працаў ужо ў беларускай культуры: мы нават самі не ўяўляем сабе, наколькі мы бліzkія да тых самых расейцаў ці ўкраінцаў. Праўда, кажуць, што чалавек і да шымпанзэ таксама бліzkі: на 95% гены супадаюць, толькі 5% генаў аддзяляюць чалавека ад шымпанзэ. (Съмлечца.) Дык я думаю, што славянскія народы, можа, толькі сотая доля гэтага працэнту, а то і тысячная аддзяляе.

Гэта вельмі моцна заўважаецца, калі парашунаць немца і ўвогуле германскія народы. Гэтая пэдантычнасць, дакладнасць – тое, што вельмі разьвіта

ў швэдаў, нарвэжцаў, немцаў, фактычна – ува ўсіх германскіх народаў. І наколькі славяне ня любяць гэтага! Але самае цікаве, што гэтыя германскія ўплывы (а можа быць, падасновы, якія былі перад стварэннем больш моцных этнасаў) вельмі моцна адчуваюцца ў нас і ў палякаў. З усіх славянаў мы і палякі больш спарадкаваныя. Я думаю, што тут была ўсё ж нейкая германская падаснова. Ці не ўваход пэўных плямёнаў – калі гэта тыchyцца Беларусі. Що тыchyцца Польшчы, хутчэй за ўсё падаснова перад тым, як там славяне наклаліся, была ўсё ж такі германская. Мы найбольш блізкія да немцаў з усіх славянаў. А калі параўнаць харватаў ці расейцаў – от гэта дэльце рукі аднаго цела! Яны настолькі блізкія гэтым сваім «разгваздзяйствам»!.. У нас праста часам сківіцы адпадаюць, калі мы маем контакты зь імі. Тым ня менш, гэтага «дабра» хапае і ў нас. Але ня толькі гэта. Можна назваць нейкія агульныя рысы, якія вызначаюць усіх славянаў, але гэтым трэба займацца дастаткова сур'ёзна.

Наконт супольнасьці народаў былога СССР. Я дастаткова камфортна пачуваюся ў Кіргізіі, Азэрбайджане, дзе дастаткова часта бываў у апошнія гады (літаральна кожны год). У нас сапраўды ёсьць агульныя рэчы, якія дазваляюць трymаць нармальны псыхалягічны контакт. Мы можам съмяяцца зь іх, ганіць, але гэта было і ад гэтага нікуды не падзенесься. На сёньняшні дзень я значна больш камфортна сябе адчуваю дзе-небудзь у Кіргізіі, чым на Захадзе, у любой з заходніх краінаў. Бо яны выхаваныя, «адштампаваныя» па такіх самых мерках, як у свой час нашае пакаленьне савецкіх дзяцей. «Лякала» гэтае клалася, нягле-дзячы на народы, па ўсім Савецкім Саюзе. І гэтая супольнасьць будзе яшчэ пэўны час. Прынамсі гэта тыchyцца тых людзей, якія выхаваліся ў Савецкім Саюзе. Ужо нашыя дзеці, можа, ня будуць разумець адно аднаго. Хутчэй за ўсё, так! Прынамсі нашыя дзеці і дзеці азэрбайджанскія будуць разумець адно аднага, як швэд, немец і яшчэ хто-небудзь. Што тыchyцца нашага пакаленія, то я сябе там вельмі добра адчуваю ў пляне разуменія мяне, у шматлікіх іншых рэчах.

Аляксандар Вайтовіч

Існаваньне славянскіх народаў, народаў з аднымі каранямі паводле падходжаньня, якія карыстаюцца славянскімі мовамі, – гэта гісторычны факт. Для іх зьяўляюцца харктэрнымі многія аднолькавыя элемэнты культуры, аднолькавыя традыцыі.

Наконт супольнасьці былых савецкіх народаў. Прайшло ня так шмат часу з моманту, калі яны былі ў адной дзяржаве, і такая супольнасьць у шматлікіх аспектах яшчэ існуе і праяўляеца.

Андрэй Вардамацкі

Можна гаварыць пра два ўзоруны існаваньня славянскага адзінства. Строга кажучы, гаварыць пра адзінства на ўзоруні народных мэнталітэтаў ужо не да водзіцца. Адзінства – гэта вельмі вялікая ступень злучэння, вялікая ступень падабенства і вельмі вялікая ступень узаемадзеяння. Цяпер гэтай вялікай ступені фактычна няма. Таму можна казаць пра падобнасьць нацыянальных харктораў, культураў, мэнтальнасьцяў славянскіх народаў. Гэта я гаварыў пра першы ўзровень – масавай, нацыянальнай псыхалёгіі.

Што да палітычнай сітуацыі, палітычнага ўзору, дык тут ёсьць два вэктары: з аднаго боку, падкрэсленае разъмежаванье, якое мае свой функцыянальны, прагматычны грунт, і, з другога боку, паблік-рылэйшэнавае падкрэсліванье гэтага адзінства, якое на самай справе мае іншыя, зусім прагматычныя падставы.

Тое самае – наконт постсавецкай прасторы. Так, вядома, падабенства ёсьць. І тут гаворка ідзе ня толькі пра людзей сталага веку, але і пра людзей сярэдняга ўзросту, пачынаючы з трыццаці гадоў. Падабенства ёсьць: усе мы родам з Савецкага Саюзу. Але з другога боку, ёсьць відавочныя цэнтрабежныя сілы, якія маюць шэраг сваіх падставаў.

Вінцук Вячорка

Гэта розныя рэчы; не зусім разумею, чаму яны напісаныя праз «/».

Для мяне як для гуманітара моўная блізкасць славянаў – рэч натуральная, па-свойму каштоўная, бо дае плённую глебу для культурных парайонаўняй і ўзаемаўзбагачэння. Ясна, маю на ўвазе ўсіх славянаў, а не толькі тых «рускіх», на якіх прэтэндуе імперская дактрина. Мэнтальнае палітычнае славянскае супольнасці няма.

З гледзішча «нацыячворчага», аднак, больш істотная тыпалягічная блізкасць тых народаў Цэнтральна-Усходній Эўропы, што перажывалі нацыянальна-дзяржаваўнае адраджэнне ў XVIII–XX стст. (апошнім яго акордам стала аднаўленчнае незалежнасці Чарнагоры), незалежна ад моўна-этнічна-канфесійных падзелаў. (Зрэшты, большыня славянскіх народаў, акрамя расейцаў, у гэту супольнасць уваходзіць.) Большая частка гэтае супольнасці, што ў XX ст. уваходзіла ў падкантрольную СССР таталітарную прастору, відавочная на толькі дасьледнікам, але й палітызаваным пластам грамадзтва. Адсюль узаемныя сымпатіі й салідарнасць, прыхільная ўвага да барацьбы сабе падобных за незалежнасць і свабоду; адсюль і пэўны рэальны грунт пад пайтом «новая Эўропа», хаця ніякая мы Эўропа на новая, а заўсёдная.

Што да былых савецкіх, дык зноў жа тут асобная група – цэнтральна-(усходні?)-эўрапейскія народы й Паўднёвы Каўказ. Гэта частка апісаная вышэй супольнасці. Як толькі абрыйнулася савецкая імперыя, вельмі хутка, як на гісторычныя тэмпы, началі аднаўляцца даўнія цывілізацыйныя падзелы. Наступнае пакаленчыне ўжо на будзе пачувацца часткаю *mundus sovieticus*.

Павал Данейка

За гэтым стаяць нейкія рэальнасці. Зразумела, што мы можам сесці выпіць гарэлкі з палякамі, выпіць гарэлкі з расейцамі – і, у цэлым, на можам гэтак жа выпіць гарэлкі з французамі. У гэтым ёсьць нейкае славянскае адчуванье. Але славяне таксама розныя, у нас ёсьць нейкія разъдзяляльныя межы, таму

што розныя каштоўнасныя выбары былі зроблены ў розных краінах, розных рэгіёнах.

Наконт адзінства савецкіх народаў мне гаварыць складана. Калі мы гаворым пра адзінства двух народаў, мы павінны апэраваць нейкімі традыцыйнымі падыходамі, супольнай гісторыяй. А гісторыя – гэта Грунвальд, Ворша, г. зн. падзеі, якія аб'ядноўвалі ці разъядноўвалі гэтыя народы. Так, Радзівілы, даведаўшыся пра Чарнобыль, сказали: «А ў Сапегаў заўжды бардак быў».

Адчуваюне гісторыі плюс эстэтыка блізкая – так, славяне маюць шмат супольнага. А вось савецкія народы... Пры чым, напрыклад, да нас туркмэнская мэнтальнасьць, хоць яны і ѿмеюць размаўляць па-расейску? Там іншыя людзі, іншая мэнтальнасьць, іншыя правілы, іншая структура стасункаў. Усё-такі ў май разуменіні блізкасць азначае не толькі мову, але і супольныя каштоўнасныя структуры. У славянаў ёсьць такія перасякальныя каштоўнасці – у адных славянаў у большай ступені, у іншых – у меншай. Але яны ёсьць! Пачынаючы ад нейкай агульнасці мовы, моўных архетыпаў.

Андрэй Дынько

Съядоў славянскай еднасці я не заўважаю. Відавочна, ёсьць суседзкая салідарнасць балканскіх народаў паміж сабой. Пачуцьце салідарнасці, вы-клікане еднасцю гістарычных лёсаў і цяперашнімі супольнымі эканамічнымі інтарэсамі, маюць краіны Вышаградзкай групы – новыя сябры Эўразіяzu. Пачуцьце пэўнай салідарнасці маюць краіны-суседзі тут. Але мы вельмі часта назіраем, як беларусы праяўляюць салідарнасць зь літоўцамі, а чэхі – з вугорцамі, альбо палякі – з балтыйскімі народамі.

Што да ідэі панславізму, якую спрабавалі акцэнтаваць пэўныя колы ў Расейскай імпэрыі, яна мела вельмі канкрэтную задачу і скіраванаасць. Як сказаў адзін чэскі мысльяр у сярэдзіне XIX стагодзьдзя, расейцы любяць усё расейскае называюць славянскім, каб пасъля магчы назваць усё славянскае расейскім.

У пузынім сэнсе тое саме адбываецца на тэрыторыі былога Савецкага Саюзу. З аднаго боку, сёньня нічога, што б лучыла паміж сабой Эстонію і Туркмэністан. Цяжка ўявіць дзьве краіны больш супрацьлеглыя. Аднак цяжка нават

знейсьці супольныя рысы, якія блучылі такія блізкія ў геаграфічным сэнсе краіне, як Беларусь і Малдова – гэта краіны з цалкам адрознымі вэкторамі разъвіцьця. Безумоўна, спробы выкарыстоўваюць савецкую ідэнтычнасць, выкарыстоўваюць савецкую культуру ці эканамічныя сувязі паміж гэтымі краінамі ў палітычных мэтах – яны ёсьць, і яны знаходзяцца відавочную падтрымку з боку сучаснай рэгійскай палітычнай эліты. Была такая песня Газманава «Сделан я в Советском Союзе, родом я из СССР», якой была зробленая вялізная прамоцыя. А Газманаў – такі прыдворны съпявак мэра Масквы Юр'я Лужкова. Але гаварыць пра гэтую супольнасць як нешта гамагеннае і кагерэнтнае не выпадае. І, па-моему, не ў нацыянальных інтэрэсах Беларусі, каб гэтая супольнасць адраджалася.

Святлана Калінкіна

Цяжка сказаць. Адназначнага адказу на гэтае пытанье ў мяне няма. У нейкіх палітычных ініцыятывах заўёды палітыкі апэлююць да нейкіх такіх згуртаванняў людзей. Гэта можа быць і славянская супольнасць, як мы назіралі нядайна, калі ў Беларусі быў Славянскі сабор. Зразумела, мы славяне. Славянства... Калі гэтаму будзе надавацца прапагандай вельмі шмат увагі, то гэта можа стаць вельмі папулярнай ідэяй у грамадзтве.

Гістарычна можна гаварыць, вядома, і пра савецкую супольнасць: мы ўсе родам з Савецкага Саюзу. Таму якімі б рознымі ні былі культурныя вытокі, на-прыклад, Туркмэніі і Беларусі, але шмат што ўсё ж дзякуючы Савецкаму Саюзу нас аб'ядноўвае.

Мне здаецца, і адно, і другое існуе. Але наколькі гэта будзе вызначальным для краінай, для людзей – гэта залежыць ад таго, як будуть разъвівацца палітычныя падзеі і хто будзе ўзначальваць краіну. Усе постсавецкія краіны, акрамя, можа, Прыбалтыкі, апынуліся паміж цывілізацыямі – заходніяй і ўсходніяй. Таму вельмі важна, хто будзе на чале краіны – тыя супольнасці і будуть найбольш разъвівацца.

Недаацэньваць такія «патрыятычныя» (назавем іх так) настроі я б ня стала. Яны вельмі моцныя. Хто іх варушыць, з'якімі мэтамі і г. д. – ад гэтага многа залежыць. І павінна праісці яшчэ шмат пакаленняў, каб гэта неяк нівелівалася.

Сяргей Калякін

Былі такія супольнасьці, але цяпер яны ўвогуле разбураныя. Такія супольнасьці, па меры таго як яны ствараюцца і існуюць, абрастаюць супольнымі рысамі і г. д. Але як толькі яны распадаюцца, пачынаецца распад і гэтых супольных рысаў.

Нядайона эўрапейцы, калі дас্যледавалі, ці ёсьць такая супольнасьць – эўрапейцы, прыйшлі да высновы, што – не, хоць усё ўжо ідзе да стварэння адной дзяржавы. Усё-такі існуе вельмі высокая ступень самабытнасьці ў галіндцаў, французаў, немцаў... Дакладна гэтак жа і тут: калі мы былі ў Савецкім Саюзе, можна было гаварыць пра супольнасьць «савецкі народ». І гэта праяўлялася ў пэўныя гістарычныя пэрыяды, можна прывесці прыклады. Але разам з tym існавала і самабытнасьць: напрыклад, грузіны, беларусы, украінцы і чукчи заўсёды мелі адрозненіні. І сёняня, у незалежнай дзяржаве, мы ўсё больш набываем рысы беларусаў, набываем самабытнасьць.

Наконт славянской супольнасьці... Я б сказаў, супольныя карані існуюць, бяспрэчна. Але ёсьць адна простая рэч: з кожнага з бакоў ідзе невялікая падтасоўка. Усё пытаньне ў tym, наколькі мы будзем паглыбляцца ў гісторыю. Чым далей мы будзем паглыбляцца ў гісторыю, tym хутчэй мы прыйдзем да высновы, што ўсе мы маем адны і тыя ж карані. Калі мы пойдзем на сто-дзвівесьце гадоў назад, мы можам казаць, што ў нас большая агульнасьць з палякамі. Пойдзем на трыста гадоў назад – будзем гаварыць, што мы жылі ў Вялікім Княстве Літоўскім, дзе дзяржаўная была старабеларуская мова. Усё гэта ёсьць, і ня трэба з гэтым спрачацца. Але ня трэба проціпастаўляць адно другому! І ня трэба рабіць з гэтага інструмент палітычнай барацьбы. Гэтым могуць займацца навукоўцы. Але проціпастаўляць тое, славяне мы, ліцьвіны ці эўрапейцы, – гэта з галіны палітыкі, а не самавызначэння нацыі. Мы беларусы! Мы зрабілі такі выбор.

Ніхто ня ведае, што будзе зь беларусамі празь пяцьсот гадоў. Ці што будзе зь немцамі празь пяцьсот гадоў. Мы ж памятаем, што былі вялікія квітнеючыя дзяржавы, якія кіравалі съветам, – і сёняня іх няма, і народаў гэтых няма. Таму, на мой погляд, малапэрспектыўна на сёняня і нават шкодна гэта, таму што яна можа працаўаць на стварэньне блёкаў процістаяння, а не на тое, каб аб'ядноўваць

людзей. А нам трэба кансалідаваць нацыю! Таму ня трэба шукаць адрозненін'яў – трэба шукаць агульныя рысы, каб зъядноўваць нацыю. Дарэчы, за апошнія гады цяперашняе палітычнае кіраўніцтва вельмі моцна спрабуе падзяліць і ўжо падзяліла людзей: нас падзялілі на беларускамоўных і расейскамоўных, старых і маладых, багатых і бедных вясковых жыхароў і гарадзкіх, прыхільнікаў презыдэнта і ягоных праціўнікаў... Эта шкодзіць грамадству. Эта ненармальна! І квітнеючая дзяржава, і квітнеючая нацыя ня маюць такога расколу: у іх ёсьць палітычнае канкурэнцыя, але ў іх няма расколу. У іх гэтыя спрэчкі калі і ўзынікаюць, дык хутчэй на навуковай арэне.

Кася Камоцкая

Самае дзіўнае, што славянская супольнасць існуе! Я адчуваю гэта ў іншых краінах. Славяне адрозніваюцца ад іншых – нейкім сваім... «разгваздзяйствам» ці што... Вось паедзеш у Чэхію – нібыта такая культурная краіна! А потым прыяжджаеш у Германію – і бачыш, што нешта ня тое ўжо. Думаеш: нешта чэхі «разгваздзяі» нейкія.

І ёсьць таксама нейкая гістарычнае памяць у народаў былога Савецкага Саюзу. Можа быць, у старэйшага пакаленія ёсьць і ў Прыбалтыцы, а ў маладога ёсьць і ў іншых краінах. Я не бяру зусім мусульманскія краіны, бо ня ведаю, што там творыцца. Я, напрыклад, выступала ў Кембрыджы, і ясна, што там беларусаў вобмаль. А прыйшлі казахі, украінцы – тыя, для каго гэта цікава. Ангельцаў не было, хіба два-тры. А прыйшлі якраз студэнты з былога Савецкага Саюзу.

Сяргей Касцян

Народы былога СССР дзякуюць славянам за тое, што яны захавалі іхныя каштоўнасці: захавалі іхнюю мову, і веру, і традыцыі. Ніводная з мусульманскіх рэспублік, якія ўваходзілі ў склад Савецкага Саюзу, ня стала праваслаўнай. І ні адна з прыбалтыскіх рэспублік, якія ўваходзілі ў склад Савецкага Саюзу, дзе быў каталіцызм, таксама ня стала праваслаўнай. І гэта гаворыць аб tym, што пад

дахам славянаў могуць разъвівацца і спакойна жыць усе народы, якія паважаюць славянскую цывілізацыю, славянскую культуру, звычай, традыцыі, гісторыю.

Ці існуе славянскае братэрства? Існуе! Іншая справа, што за апошнія гады славяне так паверылі ў інтэрнацыяналізм, што не заўважылі, калі ім забаранілі самастойна выбіраць сабе сваіх кіраўнікоў. І сёняння для большасці славянскіх краінай вырашаюць у Брусаўлі і Вашынгтоне, каму быць кіраўніком той ці іншай славянскай дзяржавы. І калі кіраўнікі нейкіх славянскіх дзяржаваў не выказываюцца за славянскае адзінства і братэрства, гэта зусім не азначае, што гэтага братэрства не існуе. Яно існуе паміж славянскім народамі. Незалежна ад таго, хочуць таго кіраўнікі або ня хочуць. Што б ні кричалі сучасныя кіраўнікі Польшчы супраць Беларусі, а прости грамадзяне Польшчы падтрымліваюць Беларусь і не падтрымліваюць сваё кіраўніцтва ў гэтым напрамку. Таксама ў той жа Чэхіі, або Славакіі, або Баўгарыі – любой славянскай дзяржаве. І ня толькі падтрымліваюць на словах, але робяць усё, каб супрацоўнічаць з намі эканамічна.

Вячаслаў Кебіч

Славянскай супольнасьці я б асабліва не вылучаў. Я, вядома, мала памятаю вайну, але як Савецкая армія ваявала з Германіяй вельмі нават цікава назіраць у фільмах: калі паказваюць два рускія твары (з пункту гледжання глядачоў), а далей усе з раскосымі вачымі ідуць у бой, а камандзір крычыць: «Наперад, славяне!» Расея сёняння ўвогуле ня мае права называць сябе славянскай дзяржавай: там далёка ад славянства. З гістарычнага пункту гледжання можна адрозніваць славянскія нацыі ад неславянскіх. Але з пункту гледжання сформаванай сёняння гістарычнай супольнасьці людзей я б не дазволіў сабе ставіць гэтае пытаныне на першае месца.

А вось супольнасьць народаў былога СССР ёсьць, дагэтуль мае вялікае значэнне. Ведаецце, як бы Саакашвілі ні паводзіў сябе ў Грузіі, а ўсё-такі ў асноўнай масе грузінскі народ марыць пра дружбу паміж грузінамі і іншымі рэспублікамі. Пакуль што існуюць добрыя ўспаміны аб былой судружнасьці, і гэта мае сёняння сур'ёзнае значэнне. Пакуль палітыкі не ўваб'юць у галаву (асабліва нацыянальныя палітыкі), што мы «самыя-самыя» – самыя вялікія, і наагул роўных нам няма!..

Анатоль Лябедзька

На палітычным узору, безумоўна, еднасьць былых савецкіх народоў прысутнічае. І гэта ёсьць інструментам палітыкі. Але і на побытавым узору ёсьць такое паняцьце, як «савок». Яно, на жаль, кансервуюцца ў значайнай ступені ў Беларусі. І мадэль кіравання Лукашэнкі якраз скіраваная да гэтага «саўка» і да падтрымання яго. Мадэль кіравання Лукашэнкі вельмі простая: ёсьць ягоная рэзыдэнцыя – і ёсьць амаль дзесяць мільёнаў грамадзянаў, якія стаяць у велізарнай чарзе да гэтай рэзыдэнцыі. І ўсе яны стаяць з працягнутай рукою, выходзіць цар – і нешта ім дае. Гэта мэнталітэт «саўка»: нехта павінен за яго нешта рабіць, а ад яго не патрабуеца выкарыстоўваць свае ўнутраныя рэсурсы, рэзэрвы, каб ён разъвіваўся звыш таго, што дазволена дзяржавай. Гэта – частка палітыкі, якую праводзяць беларускія ўлады, яна скіраваная на вяртанье назад, у фармат Савецкага Саюзу. Раней гэта выкарыстоўвалася больш актыўна, сённяня – менш. Але гэта ёсьць, і частка насельніцтва ёсьць носьбітамі гэтай ідэалёгіі.

Мы можам весьці дыскусію, колькі гэта адсоткаў людзей.

Гэта пытанье часу: час не працуе на «саўка» – гэта аб'ектыўна. А тое, што ёсьць «настальжы» па савецкай еднасьці ў старэйшых пакаленіях, то, я думаю, гэта яшчэ й проблема пераходнага этапу. Гэта ўсё пытанье вельмі балочыя. Проблемаў шмат, і ня ўсе людзі могуць усьвядоміць свой унутраны патэнцыял і яго выкарыстаць. Калі цябе трыватцаць-сорак гадоў прывучаюць да адных паводзін, ствараючы пэўныя стэрэатыпы, то цяжка чакаць, каб людзі з узростам лёгка прызычайваліся да новай сітуацыі, нават калі насталі б большыя мажлівасці. У Літве я нядайна размаляў Кубілюсам, адным зь лідэраў кансерватораў. Яны правялі апытаўне: у іх таксама каля 50% людзей прама ці ўскосна гавораць пра настальгію па мінульым. Хаця Літва ў Эўрапейскім Звязе, і посыпех там выразны, але гэта – ёсьць! Гэта захоўваецца. Я думаю, гэтае пытанье будзе менш актуальным зь цягам часу, калі будзе падрастаць новае пакаленіе.

Што датычыць славянства, то мне здаецца, што гэта менш актуальная на сёньняшні дзень для Беларусі. Хаця ёсьць невялікая група людзей. Палітычна не прыжылася ні адна такая структура – ні Славянскі сабор, ні іншыя. Яны па-

адміралі. Чаму? Калі ёсьць попыт, то заўсёды і людзі зьяўляюцца і мабілізуюцца, і ідэя мае нейкі падмурак, яе можна потым рэалізаваць.

Тут няма нейкай скансалідаванай пазыцыі, якая ёсьць сярод ісламскага съвету. Славяне ёсьць і ў Эўрапейскім Звязе, і на частцы былой савецкай прасторы. Няма такога кансалідаванага падыходу, які мае ісламскі съвет. Там зусім іншая сътуція.

Васіль Лявонаў

Ёсьць ці быў супэрэтнас «славянства». Чаму менавіта быў? Ды таму, што мы, ведучы гаворку пра славянства ў звыклым разуменіі, не ўспамінаем палікаў, чэхаў, іншыя нацыі. Славянскі супэрэтнас распаўся паводле канфесійнай прыметы: католікі і праваслаўныя. Калі весьці гаворку пра ўсходнеславянскую супольнасьць – Рaseю, Беларусь, Украіну, – дык і тут ёсьць пытаныні, яны вельмі складаныя, і ў рамках адказу на адно з пытаньняў цяжка пра гэта весьці гаворку. Мы ня проста блізкія народы (мы – расейцы, украінцы і беларусы), мы вельмі блізкія. Але гэтая блізкасць, роднасць стварала ў мінульым і стварае ў цяперашні час нямана проблемаў. Гэта асобная вялікая тэма...

Што ж да супольнасьці былых савецкіх рэспублік, дык лепш за прэзыдэнта Рasei У. Пуціна ня скажаш: «СНД – гэта арганізацыя па цывілізаваным разво-дзе».

Алег Манаеў

Вядомыя расейскія дзеячы і іх пасыядоўнікі ў Беларусі і Украіне (а такіх нямана) любяць падкрэсліваць славянскую супольнасьць у этнічным і геапалітычным сэнсе: у нас, маўляў, была супольная гісторыя, супольная дзяржава, мы разам змагаліся з татарамі, тэўтонамі і г. д. Дакладна гэтак жа некаторыя нашы дзеячы спрабуюць сёньня ўзмацняць беларускую ідэнтычнасць на аснове «залатага часу ВКЛ». На мой погляд, сёньня такое разуменіне славянской супольнасьці, славянскай еднасці, таксама як і беларускай ідэнтычнасці, ужо неадэкватна часу – гэтага папросту больш не існуе.

Але ў іншым аспектце – культурна-псыхалягічным, часткова рэлігійным, думаю, што славянская супольнасць (але ня еднасць!) як пачуцьцё блізкасці існуе. Дакладна гэтак жа, як, напрыклад, кітайскі студэнт, калі сустрэне карэйца ці віетнамца недзе ў джунглях Афрыкі ці ў Мангэтане, мабыць, адчувае зь імі большую культурна-псыхалягічную блізкасць, чым з навакольнымі. У гэтым сэнсе, я думаю, можна гаварыць пра культурна-псыхалягічную блізкасць славянаў і больш цесную сувязь паміж імі, чым паміж славянамі і, напрыклад, французамі, бразыльцамі, японцамі і г. д.

Што ж да супольнасці былых савецкіх народаў, дык гэта папросту блеф. Знакамітая формула, прапанаваная ледзьве ня ў сталінскі час, – пра фармаваныне новай гістарычнай супольнасці пад называй «савецкі народ» – якраз і была такім блефам. Паміж некаторымі роднаснымі нацыямі і народнасцямі (якіх у Савецкім Саюзе было больш за сто) былі асаблівыя культурна-псыхалягічныя сувязі. Напрыклад, паміж славянскімі, балтыйскімі, каўкаскімі, сярэднеазіяцкімі народамі. Але так званае «адзінства савецкага народу» трымалася ў асноўным на гвалце і лжывай прапагандзе. Калі мы возьмем сярэднестатыстычнага эстонца і сярэднестатыстычнага туркмэна, дык сацыяльна-культурная еднасць у іх была на мінімальным узроўні. Безумоўна, былі нейкія супольныя рысы ў трохсот мільёнаў людзей, што жылі ў Савецкім Саюзе і называліся савецкім народам. Але гэтыя рысы былі звязаныя не з нацыянальнымі асаблівасцямі, а з асаблівасцямі савецкай сацыяльна-гілітычнай систэмы. Напрыклад, паніжаная ініцыятыўнасць і адказнасць у параўнанні з сярэднестатыстычным заходнеэўрапейцамі або японцам, затое павышанае пачуцьцё страху, імкненіне да халавы і да т. п. Як толькі систэма развалілася – пачалі зынікаць і гэтыя супольныя рысы. Таму сучасныя спробы аднавіць «еднасць» туркмэнаў і эстонцаў, грузінаў і якутаў, іншых народаў былога СССР – абсалютна бесперспектывныя.

Аляксандар Мілінкевіч

Гэтымі паняткамі даўно спэкулююць разнастайныя артадаксальныя палітыкі. Кшталту, «славяне – гэта толькі тыя, хто праваслаўныя», ці «славяне – гэта

толькі тыя, што прызнаюць Москву за цэнтар зъбірання зямель» і г.д. Гэта такія славяне, якія лічаць, што беларусаў як нацыі не існуе.

Анатоль Міхайлаў

Было б наўнона адмаўляць наяўнасьць гістарычна абумоўленых асаблівасцяў таго, што можна ўмоўна абазначыць як славянская супольнасьць. Спэцыфіка гістарычнага разьвіцця, блізкасць моваў, агульнасьць культурных традыцый... На тэрыторыі былога СССР яна аказалася да таго ж узмоцненая інтэнсіўным узаемадзеяннем на тэрыторыі, што ня мае дзяржаўных мяжоў.

Алесь Міхалевіч

Наконт славянскай супольнасьці я заўсёды прыводжу прыклад – тое, што сам пачуў ад расейцаў, якія прыехалі ў Чэхію, у Прагу. Яны сказалі такую фразу, што чэхі толькі гавораць па-славянску, а на самай справе яны немцы! Славянская супольнасьць для мяне – штосьці каштоўнаснае. Калі паглядзеце, хто рэпрэзэнтуе Расею на міжнародных форумах, якія людзі кіруюць Расеяй, то ня будзе ўпэўненасці, што хаця б палова з іх зьяўляецца славянамі з паходжання. Таму Расею разглядаць як частку славянскага съвету ўвогуле вельмі цяжка.

Плюс да ўсяго: гістарычна мая маці была вельмі моцна звязаная зь Літвой, Вільніем. І я ніколі не разумеў, чаму нейкія славяне з далёкіх расейскіх рэгіёнаў да нас чымсьці бліжэйшыя за, напрыклад, балтаў – летувісаў, якія жывуць тут, побач, за сто кіляметраў ад нас.

Народы былога СССР маюць супольны досьвед. Яны маюць тую перавагу над краінамі, якія не былі ў сацыялістычным лягеры, якія не былі ў СССР, што яны разумеюць, як працуе дыктатура. Яны маюць супольную мову камунікацыі, і я, напрыклад, абсолютна не саромеюся праводзіць сумесныя канфэрэнцыі паміж Беларуссю і Азэрбайджанам з расейскай мовай як рабочай. Калі мы добра ведаєм гэтую мову, то чаму саромеца на ёй размайляць паміж сабой? Гэта сродак камунікацыі. Але гэта – усё, што нам засталося ад Савецкага Саюзу.

І з кожным годам нават гэтыя моманты, якія аб'ядноўваюць (як веданьне расейскай мовы), будуць адыходзіць.

Тацяна Процька

Панятак славянскай супольнасці ёсьць. Ён узынік даволі даўно, яшчэ да савецкай дзяржавы. Ён грунтуецца на рэлігійнасці, на праваслаўі (менавіта рускім праваслаўі, бо праваслаўных цэрквай болей), а галоўнае – на калектывізме, на тым ладзе жыцьця, які панаваў у дарэвалюцыйнай Расеі ў большай частцы насельніцтва – сялянства, і ягоных поглядах на жыцьцё.

Заходнія славяне – зусім іншае славянства, чым расейскае; яно належыць да эўрапейскай цывілізацыі. Урбаністычныя працэсы значна зъмянілі звонку і знутры і расейскае славянства. І цяпер, мне падаецца, славянства – гэта больш ідэалёгія, у якой вызначаецца іншая, чым у Заходній Эўропе, систэма каштоўнасцяў. Свабода, дэмакратыя, права чалавека – асноўныя, фундамэнタルныя слупы заходнеэўрапейскай цывілізацыі. А вось у славянскай цывілізацыі – зусім іншы падыход: дзяржава, эканоміка, падпарадкованасць кіраўніцтву.

Заходненеэўрапейскі падыход – ліберальны: чалавек у цэнтры – і ўсё астатнія вакол яго, у тым ліку і дзяржава. Чалавек сам за сябе адказвае і ўсё вырашае сам. А ў славянскай цывілізацыі наадварот: дзяржава ў цэнтры, а чалавек – для яе. Акрамя таго, тут значную ролю адыгрывае калектывізм. Палітычныя свабоды, свабоды, звязаныя з дэмакратыяй, – другарадныя паняцьці.

Супольнасць савецкіх народаў існуе, пакуль жывуць людзі, якія жылі ў СССР. Пакуль яны не памруць, гэтая супольнасць будзе. Амаль сто гадоў, цэлья пакаленіні расьлі пад пэўным съветапоглядам. Але прыхільнікі ў яго ўсё менш і менш.

Аднак я б не сказала, што савецкая супольнасць ужо сканала. Выхаванае за доўгі час у людзях пачуцьцё, што за цябе ўсё вырашае дзяржава, на жаль, вельмі папулярнае і характэрнае для Беларусі – найбольш у параўнаньні зь іншымі краінамі былога СССР. Хочацца, каб за цябе думай чарговы Сталін, а ня ты сам адказваў за свой лёс. А эўрапейская систэма каштоўнасцяў патрабуе ад чалавека адказваць за сябе, у першую чаргу, рабіць сваё шчасьце самому,

а не чакаць, што дзяржава табе нешта дасыць ці грамадзтва табе абавязанае даць нейкае шчасьце...

Андрэй Саньнікаў

Славянская супольнасьць – гэта палітычны тэрмін, палітычная зыява. Чамусьці славянская супольнасьць у разуменіні былых савецкіх рэспублік не ўключае ў сябе ні Польшчу, ні Баўгарыю, ні Чэхію, ні Славакію... Славянская супольнасьць – гэта «Мы будуем Савецкі Саюз». Сэрбаў нейкі час «прызнавалі», пакуль быў Мілошавіч. Не признаюць славянамі палітычныя правадыры, якія падтрымліваюць гэтую ідэю славянскай супольнасьці, ні Польшчу, ні Чэхію, ні Славакію. Але ж калі рэспубліканская партыя ў Чэхіі ладзіла Славянскі кангрэс, рэакцыйны, скіраваны супраць дэмакратычных прынцыпаў, то адразу ж іх прызналі славянамі, дэлегацыі з Москвы, зь Менску ехалі...

Славянская супольнасьць існуе, ёсьць пэўныя культурныя традыцыі. Але тое, што сёньня палітыкі называюць славянскай супольнасьцю, – тыповы палітычны фантом, які агучваецца на карысць палітычных лідэраў, перш за ўсё – у Рәсей, Беларусі, Украіне.

А сувязі народаў, якія былі пад саветамі, я лічу, ёсьць, і будуць існаваць. На жаль, зьяўляюцца штучныя рэчы, якія перашкаджаюць стасункам. І на жаль, разбурылася тое стваральнае асяродзьдзе, якое мы бачылі, напрыклад, у пэрыяд перабудовы. Мне бракуе сур'ёзная інтэлектуальная падтрымкі з Рәсей. Тых людзей, на прыкладзе якіх мы вучыліся годнасьці і свабодзе. Мы былі разам, разам разбурали імпэрию і падтрымлівалі адно аднаго.

Я ня так даўно быў на пятнаццатай гадавіне падзеяў у Рызе, іх барыкадаў. Там таксама пра гэта казалі – што, на жаль, згубіліся сувязі. Таму што калі б не было падтрымкі гэтых людзей, інтэлектуальных лідэраў, дысыдэнтаў, праваабаронцаў з Рәсей, якія прыяжджалі зві Піцера, як дэпутаты Ленсавету, каб падтрымаць, то ніхто ня ведае, чым магло бы скончыцца. Я думаю, што гэты час ня вернецца, але тэарэтычна можна пашкадаваць. Таму што цяпер мы такога ўвогуле ня бачым. Нешта могуць сказаць пра нашу суітуацыю і цывяроза ўсьвядоміць, што тут адбываецца, адзінкі.

Уладзімер Улаховіч

Інэрцыя існаваньня, нібыта ў зыніклым ССР, які распаўся, зразумела, ёсьць і шмат што тлумачыць у сучасным жыцьці.

Валеры Фралоў

Я думаю, ёсьць адчуваньне славянскасці: усё-такі яно культывуецца.

Ёсьць супольнасць народаў былога ССР. Нават калі па нашай Беларусі меркаваць: колькі тут усялякіх нацыяў жыве?

Але іншая рэч, калі гэта пачынаюць культываваць, калі гэта выкарыстоўваюць палітыкі, – гэта адыходжаньне ад сутнасці і ператварэнья ў інструмент для палітычных гульняў. Вось гэта страшна!

Супольнасць ёсьць, яна нас яднае. Цяжка ў адначасісе, за пятнаццаць гадоў, яе разбурыць. Але калі гэта ператвараецца ў інструменты для палітычнага пад'ёму, для зараблянья на гэтым грошай (я ведаю, што многія зарабляюць гроши на гэтым), для прасоўванья сябе – гэта гнусна.

Я часта бываю ва Ўкраіне, у Расеі, у Прыбалтыцы – і адчуваю, што нешта такое засталося. Я не хачу перабольшваць тых станоўчых рысаў, якія былі пры Савецкім Саюзе, пры сацыялізме, але ўсё-такі ў той час было вельмі шмат добра, вельмі шмат. А мы, як заўёды, шарахаемся: ці да белых, ці да чырвоных. То Леніна абагаўлялі: «кучаравы хлопчык», – то цяпер называюць вылюдкам. Жыцьцё не такое простае, яно ня чорна-белае, а вельмі рознакаляровае.

Безумоўна, трэба сказаць вялікі дзякую Лукашэнку, што ў нас цяпер зараджаецца адчуваньне сваёй краіны, сваёй рэспублікі. Так, сапраўды, гэта ніяк не звязана з нацыянальнымі якасцямі, гэта чыста фармальна, казённа. Але тым ня менш... Я належу да тых людзей, якія вельмі доўга пражылі ў Савецкім Саюзе. Я бачу, што расьце іншае пакаленіне. Вельмі добра, мне здаецца, з гэтай нагоды Чарнамырдзін сказаў, выступаючы ў Кіеве, калі ён ужо быў не прэм'ерам, а паслом: «Некаторыя ў Расеі думаюць, што мы старэйшы брат. Ды не старэйшы мы і ніякі ня брат – мы ўжо іншыя. Трэба разумець, што вырасла новае пакаленіне, якое глядзіць на гэтыя рэчы зусім па-іншаму». Думаю, што пройдзе нейкі час –

і мы ўсё больш і больш будзем адчуваць сябе незалежнай, сувэрэннай рэспублікай са сваім спэцыфічным мэнталітэтам, са сваімі традыцыямі. Але калі мы, жывучы на адной плянэце, на адным кантынэнце, будзем кіравацца прынцыпамі, якія дазволілі б мірна сусідаваць, разъвівацца, – вось гэта будзе здорава! Каб кожны захоўваў сваю нацыянальную адметнасьць і нешта сваё ўносіў у рознакаляровую мазаіку! І каб на гэту мазаіку было прыемна глядзець, і каб гэта была ня нейкая мазаіка з фашысцкага знаку...

Станіслаў Шушкевіч

Што да славянскай супольнасьці, у мяне такое ўражанье, што акрамя простага ўзаемаразумення неадукаваных людзей (якія ня ведаюць моваў, бо не вучылі), тут ніякай такой супольнасьці няма. Я тут бачу не супольнасьць, а супэрэчлівасць. Адны славяне – гэта рускія, беларусы, украінцы, другія славяне – палякі, чэхі, славакі. Сэрбы як бы кръху падобныя да расеянаў.

Відавочна, што ўсё гэта вынік агульнага паходжанья – я не гісторык, не магу тут сказаць.

Я адчуваю сябе добра ў тым месцы, дзе я магу з чалавекам абменьвацца думкамі, дзе я разумею яго мову. У гэтым сэнсе для мяне існуе славянская супольнасьць. Прыехаўшы ў савецкі час да прафэсара ў Любліну, я раптам адчуў, што ў мяне няма проблемаў, каб разабрацца. Я ніколі не вывучаў славенскую мову! У Славакіі (у Браціславе) было тое самае. Цяжэй у Чэхіі. А што да Польшчы – тут проблемаў няма: польскую мову я ведаю, тут у Беларусі яе вывучыў, жыў у месцах, дзе гавораць па-польску. Для мяне ў гэтым сэнсе супольнасьць існуе.

Але вельмі часта гэтыя аб'яднаныні былі, я б сказаў, не зусім прыстойныя. Напрыклад, сэрбска-расейскае адзінства, якое парадзіла зынішчэнье мусульманаў. Мне ня вельмі блізкая мусульманская культура, але я бываю ў асяроддзі, дзе мне вельмі лёгка контактаваць зь людзьмі іншых рэлігіяў. Калі дайшло да генацыду і да сёньня народ хавае вінаватых у гэтым генацыдзе як нацыянальных герояў, тут нейкая зынявечанасць у выхаваныні, гэта адступленыне ад эўрапейскасці.

І я б сказаў так: існуе славянская супольнасьць, але месцамі яна так перарадзілася, што час ад часу контакты зь іншай супольнасьцю, напрыклад з тымі самымі фінамі і французамі, мне здаюцца больш эфектыўнымі і больш карыснымі для абодвух бакоў.

Цяпер што да савецкай супольнасьці... Я савецкі чалавек, ведаецце. Я вельмі многа ездзіў па Саюзе і некалі казаў, што нельга аднолькавым способам кіраваць узбэцкім баваўнаводзтвам і чукоцкім аленяводзтвам. Але я сябе нядрэнна адчуваў і ў Душанбэ, і ў Тбілісі, а пазней у Бішкеку – дзякуючы вось гэтай нашай супольнай гісторыі. Гэтая навязаная гісторыя, яна, відавочна, абумоўленая аднолькавымі сацыяльнымі проблемамі.

Вось я толькі што вярнуўся з Францыі. Французы вельмі даўно рэвалюцыі ладзяць. Пратэстны дух – гэта дух нацыі, ён дазволены. Іх навучаюць таму, каб яны ўмелі пратэставаць, пратэставаць цывілізавана. Часамі бываюць зрывы – нават у цяперашнім студэнцкім пратэсце. Але гэта – дух нацыі. Дарэчы, яны ўсе сталі французамі дзякуючы аўяднанню, таму што да гэтага падзяляліся на шэраг народнасцяў. Мне здаецца, што калі б у нас прынцыпы аўяднання былі праўдзівыя, то гэты Саюз меў бы шанцы быць трывальным. А так як прынцыпы былі лжывыя і кіраўніцтва прапаведавала адно, а рабіла другое. Толькі тыя людзі, якія засталіся падманутымі (у пэўным сэнсе і я, бо мне вельмі доўга падабаліся савецкія прынцыпы), маюць настальгію па гэтай супольнасьці.

Для мяне як беларуса было зынявагай: чаму гэта мой бацька як выкладчык беларускай мовы атрымліваў на 12% заработную плату меншую, чым выкладчык расейскай мовы (як замежнай)? Быў такі час. Гэтыя зыняважлівія прынцыпы, навязаныя каляніялізмам, і толькі праз вольныя мас-мэдыі яны робяцца зразумелымі людзямі...

Адно засталося, што нас аўядноўвае, – веданыне расейскай мовы. Больш я пакуль што ня ведаю нічога. Эўрапейцы: палякі, чэхі – ад гэтага ўжо адышлі. Дый прыбалты... А мы яшчэ застаёмся *homo soveticus*.

Усевалад Янчэўскі

Наконт народаў СССР. Нехта дасьціпны гаварыў (ці пісаў), што на тэрыторыі Савецкага Саюзу існавала адразу чатыры грамадзка-еканамічныя фармацыі, паводле Маркса: фёдалізм у Расеі, капіталізм у Прыбалтыцы, рабаўладаньне ў Сярэдняй Азіі і першабытна абшчынны лад на Чукотцы. Нейкае ёсьць у гэтым перабольшаньне, вядома...

Зразумела, што жыхары Сярэдняй Азіі ці Закаўказзя да нас не падобныя. Уласна, колькі часу назад Сярэдняя Азія была ўключана ў Расейскую імперию? Калі хівінскага хана Скобелеў пакарыў? Паводле мерак гісторыі ня так і даўно!

Але ўсё-такі паніцьце «савецкі чалавек» было (дакладна!), яшчэ ёсьць, але ўжо празь нейкі час – яго ня будзе. Гэта як у фізыцы: калі вы рэчы мэханічна злучаеце, яны будуць прыцірацца адна да адной, хоць бы яны былі нават вельмі розныя. Малекулы будуць пранікаць. І такія ж «малекулы» пранікалі і тут. Гэта рабілася часам вельмі жорстка. Часам – гвалтоўна, часам – натуральна. У прынцыпе, нічога ўнікальнага ў гэтым няма: Расея Раманавых, Савецкі Саюз былі клясычнымі імперыямі. Гэта такая форма самаарганізацыі людзей – імперская: яна сынтэзавала вельмі розныя культуры, часта непадобныя і нават супяречлівыя. У яе была звышыдэя, звышкаштоўнасьць, звышзадача.

Імперыя распалася – часткова натуральным, часткова выпадковым чынам. Напрыклад, пры нейкім гістарычным павароце падзеяў, напэўна, цалкам маглі б Беларусь, Украіна, Расея, Казахстан (як пісаў Салжаніцын) захавацца ў адзінай дзяржаве. Абсалютна ня выключана!

Прыбалтыка – гэта нешта чужое было. Хоць усё ж дзіўвесцце гадоў прабыла ў Расейской імперыі. Галіччына ў Расейской імперыі практична і не была: яе ўключыў толькі Сталін.

Потым СССР разваліўся. Яго часткі пачалі разыходзіцца. Многія зь іх ня маюць арганічнай патрэбы ў злучэнні, і таму яны натуральна будуць разыходзіцца і надалей. Ну, што ў Таджыкістану будзе агульнага з Эстоніяй?

У мяне вельмі дзіўнае стаўленье да славянскага адзінства. Дапусьцім, мы гаворым пра Расею і Сэрбію. Клясычная тэма, браты і г.д. Але гістарычна гэтыя

краіны не былі звязаны ўвогуле ніяк! Гэта былі дзьве абсолютна розныя гісторыі, яны не судакраналіся.

Баўгары, «братухны». Мы іх вызывалялі, але дзьве вайны яны ваявалі супраць нас.

Палякі, славяне... Калі прааналізаваць, расейцы ваявалі з палякамі нешта надта ўжо часта – я ўжо ня ведаю, з кім больш, чым зь імі! Украінцы і палякі паміж сабой ня надта сябравалі.

Чэхі. Мова падобная да расейскай, але што агульнага ў гісторыі? Нічога.

У цэлым, наконт славянскага адзінства відавочных фактаў ня вельмі шмат. Мова? Так, безумоўна. А апрача мовы што?